

PITANJE BODISATVE U POVIJESTI ANTROPOZOFSKOG DRUŠTVA
DVA PREDAVANJA ELISABETH VREEDE ODRŽANA U STUTTGARTU 9 i
11 srpnja 1930

UVODNE NAPOMENE OD ELISABETH VREEDE

Tekst prvog od dva predavanja sastavljen je na osnovu opsežnog, premda ne sasvim preciznog, stenografskog izvještaja. Za drugo predavanje, stenografski izvještaj nažalost nije bio dostupan. Razradila sam tekst uz pomoć mojih vlastitih veoma opsežnih napomena koje su bile preda mnom za vrijeme predavanja; i uz pomoć izuzetno neadekvatnog sažetka predavanja koji mi je dan na uvid, provjerila sam sebe prema nizu onog što je rečeno u odnosu na stvarno izneseni sadržaj. Uključila sam što god da sam najvjerojatnije izostavila iz mojih napomena, ali to je postavljeno u uglate zgrade.

S ovakvim način razrade, prirodno slijedi da u tekstu drugog predavanja, dominira književni stil, dok sam se kod prvog držala izgovorene riječi koliko god je to moguće.

PREDAVANJE 1

9 srpnja 1930.

Zadnji puta kada sam ovdje bila u mogućnosti govoriti pred vama, nismo završili s temom s kojom smo se bavili, kao što se sjećate, i dopušteno mi je da sugeriram nastavak mog predavanja u neko buduće vrijeme. Sada se dogodilo da sam se, prije nego možemo razmotriti takav nastavak, našla u položaju da vam se opet obraćam.

Sada bih pokušala ovo predavanja oblikovati na takav način da nekako može ispuniti ulogu nastavljanja onog o čemu smo prije govorili; tako da možete opet razlikovati stil i način na koji je naš učitelj, Rudolf Steiner, radio u našem Društvu i na koji je način izlazio na kraj s konkretnim problemima kao što je onaj od Bodisatve — o kojem ćemo sada govoriti.

Kada pristupimo pitanju Bodisatve, s kojim su u ovom trenutku mnogi prijatelji u Društvu sada zaokupljeni, moramo znati da je naš prijatelj, g. Arenson, održao predavanje o ovoj temi koje će biti poznato mnogima, posebno iz razloga što je srećom bilo tiskano. Tamo je sakupio pasuse iz predavanja Rudolfa Steinera gdje se govorilo o ovoj temi, tako da se lako može pregledati sav materijal koji tu spada.

Ne treba ni reći da gledajući ozbiljnost koja obilježava predavanje g. Arensona, da mi sami baveći se ovom temom želimo pokazati jednaku ozbiljnost.

Zasigurno je točno, vjerujem, kada g. Arenson kaže da je među članovima veoma rašireno shvaćanje bića Bodisatve koje je nejasno. I možda je to jednostavno zbog činjenica da imamo posla s konceptom iz orijentalne kulture, konceptom koji je još daleko od zapadnog načina mišljenja i koji nam je predložen preko Rudolfa Steinera samo tijekom perioda o kojem bih vam željela govoriti.

Rudolf Steiner je ovu temu izlagao samo u odnosu na orijentalni duhovni život koji je tekao kroz Teozofsko društvo, s kojim smo, naravno, bili ujedinjeni. I tako za mene izgleda ispravno i nužno ovu temu smjestiti u povijest ili pretpovijest Antropozofskog društva, i pristup temi Bodisatve pokušati pronaći s te strane.

Ako sada pregledate cjelokupnu našu literaturu, cikluse predavanja i druga pojedinačna predavanja koja su uglavnom dostupna u nekakvom prijepisu, naći ćete da se u ranijim godinama njegove aktivnosti Rudolf Steiner trudio transformirati orijentalni indijski element koji živi u

teozofiji u zapadni element. Nije želio podučavati ništa drugo osim zapadnog okultizma. Situacija na koju je došao, kako je počeo raditi u Teozofskom društvu, bila je indijska teozofija skupa s ljudima koji su bili uključeni. Sve prve godine predstavljale su napor da se transformiraju izrazi na koje su članovi bili naviknuti, ali koje su u osnovi malo razumjeli, u odgovarajuće zapadne koncepte — da bi postupno vodio te ljude prema zapadnom pristupu duhovnom istraživanju.

Naći ćete, dakle, u godinama 1904 i 1905, nekoliko primjera gdje je spominjano biće Bodisatve. Tu je Rudolf Steiner dao definicije s različitih aspekata, kao što mu je i bio običaj da stvari rasvijetli s različitih gledišta. Tako je o Bodisatvi govorio u takozvanom „Ciklusu od 31 predavanja“ (Berlin) godine 1905, gdje je prešao cijeli opseg indijskog okultizma i iznova interpretirao — na neki način, prevedeno — skoro sve izraze koji su se uobičajeno koristili i objasnio ih za članove. Kasnije, na većinu tih stvari nije se želio vraćati, jer je do tada razvio koncepte koji su shvatljivi u kontekstu zapadnog duhovnog života.

Zatim ideju Bodisatve nalazimo kako se posebno snažno pojavljuje godina 1909, 1910, 1911, i ponovno blijedi kroz 1912 i 1913. Od tada nadalje, o pitanju Bodisatve opet vlada tišina. On ga je doveo u vezu s konkretnom pojavom o kojoj ćemo morati govoriti i koja će vam, u cijelosti, biti poznata. Oni od nas koji su ta vremena doživjeli — mislim na ona u teozofskom društvu u kojima se odigravalo pitanje Alcyone ili Krishnamurti — od njih su sačuvali iznimno snažne utiske. To je bilo vrijeme najsnažnijih doživljaja kroz koje se može proći. Nešto od toga će vam već biti poznato utoliko što ste čuli moje zadnje predavanje.

Ako bi sada pokušali razumjeti teške nagovještaje Rudolfa Steinera o Bodisatvama, moglo bi vam biti od pomoći ako čujete osobnu verziju od onog koji je sudjelovao u iznimno snažnim, intenzivnim doživljajima pitanja Bodisatve tih godina. G. Arenson spominje cijeli niz predavanja na kojima je pitanje Bodisatve razmatrano. Sva ta predavanja ćete naći u godinama 1909 do 1912, prizvana od onog što je tada uzburkavalo Teozofsko društvo, s kojim smo mi, na neki način, bili vezani. Željela bih vam reći nešto od onoga što je u to vrijeme prožimalo srca i duše, jer vjerujem da vam je opis tih više duševnih doživljaja upravo ono što vam može pomoći u razumijevanju problema koji se sada javlja.

Ipak prije nego dođemo na to, željela bih detaljnije govoriti o učenju o Bodisatvama kako ga nalazimo jasno oslikanog od Rudolfa Steinera, i o kojem ste također čuli na predavanju g. Arensona. Prvo se želim

dotaknuti te sfere tako da ne govorimo toliko apstraktno o onom što ćemo morati reći, i zato jer je dobro ponovno se uroniti u ono što nas je Rudolf Steiner učio.

Posebno, želim ukazati na važno predavanje, koje ću kasnije tretirati kao dio povijesti antropozofskog pokreta, ali na koje se ovdje želim osvrnuti u njegovom temeljnom sadržaju da bi vam još više razjasnila što Rudolf Steiner misli pod izrazom 'Bodisatva'. Govorim o predavanju 'Sfera Bodisatvi' u ciklusu *Krist impuls i razvoj ego svijesti*. Ako uzmemo ono što Rudolf Steiner tamo kaže, nalazimo da su Bodisatva-bića takve vrste koja su uvijek u duhovnom svijetu, i koja, kao što znate, okružuju Krista; u svojoj dvanaesterostrukosti ona pripadaju Kristu, uživaju Njegovu prisutnost, i apsorbiraju Njegova učenja. Oni podučavaju samo da bi objavili biće Krista na Zemlji, jer na Zemlji silaze jedan za drugim. Oni su veliki učitelji čovječanstva.

Moramo ih razlikovati od onih bića koja je Rudolf Steiner nazvao 'Prvobitni učitelji čovječanstva', o kojima je rekao da su od određenog vremena nadalje umirovljeni što se tiče Zemlje i sada svoje boravište imaju na Mjesecu. Moramo ih razlikovati i od onih učitelja čovječanstva koji su, na početku evolucije, sišli sa drugih planeta i rano čovječanstvo podučavali umjetnostima i znanostima. Ono što je čovjek posjedovao od vještina i sposobnosti, u znanosti i umjetnosti, podučen je od bića koja stoje između ljudskog i anđeoskog nivoa, koja su zaostala tijekom evolucije Mjeseca i stoga ne pripadaju potpuno hijerarhiji anđela. Rudolf Steiner ih je nazvao *luciferska bića*, od kojih je, međutim, čovječanstvo primilo mnogo dobra — cjelokupnu kulturu, mogli bi reći, sve do u kasnija grčka vremena. Veliki heroji drevnih vremena nosili su luciferski duh kao osnovu njihovih duša. To je različita struja od one kojom se sada moramo baviti.

O Bodisatvama se ne može govoriti na isti način (premda su i oni sišli na Zemlju) kao o tim luciferskim bićima. Kada ih se razmatra u njihovoj dvanaesterostrukosti, u njima se može vidjeti slika zodijaka, a također i slika reflektirana u onom što je Krist imao na Zemlji oko Njega kao Njegovih dvanaest apostola. Rudolf Steiner je ime Buda doveo u odnos s imenom 'Merkur', bogom mudrosti, pošto je to u osnovi ista riječ. Tako su Bodisatve u stvari nazvani 'Bića mudrosti'. U njima se može vidjeti vrsta bića Merkura koja međutim, nisu luciferske prirode, i koja su rano priznala Krista i slijedila Ga — nasuprot gore navedenim bićima [koja zaista također dijelom potječu s Merkura] koja su, u osnovi, pobunjeni duhovi zaostali u razvoju.

O Bodisatvama Rudolf Steiner kaže, u skladu s orijentalnim učenjem, da oni na Zemlju silaze jedan za drugim, na neko vrijeme se utjelovljuju kao Bodisatva [za sada ću koristiti taj izraz], i konačno se uzdižu na rang Bude. Bodisatva koji je postao Buda više se ne vraća na Zemlju; zatim dolazi sljedeći Bodisatva. A ono što su Bodisatve imale kao njihov zadatak sve do Misterija na Golgoti bila je priprema ljudskog razumijevanja za Misterij na Golgoti. A nakon pojave Krista na Zemlji, oni su pomogli ljudskim bićima da steknu razumijevanje Krist bića i Njegovog djela. Šest, možemo računati, sišli su prije Misterija na Golgoti, i šest će slijediti.

Sada Rudolf Steiner kaže na ovom predavanju da se u ranija vremena Bodisatve nikada nisu potpuno utjelovile. Radije, netko bi tada vidio osobu, a iza nje — kao da se širi izvan nje — moćnu duhovnu figuru. Figura nije potpuno ušla u tjelesnost, i za misiju Bodisatve je bilo dovoljno da je ljudsko biće bilo prožeto na takav način i da je moglo uzeti ono što je moglo biti dano kroz biće Bodisatve. To se nastavio do u četvrtu post-atlantsku kulturalnu epohu. Zatim je čovječanstvo otišlo toliko daleko da Bodisatva koji nije potpuno utjelovljen više ne bi mogao biti shvaćen. Zemaljske stvari više ne bi bile shvatljive za biće koje bi toliko ostalo u pozadini i ne bi potpuno ušlo u ljudsko biće. Rudolf Steiner, u obrazloženju, govori o ljudskoj savjesti, koja se pojavila u šestom i sedmom prekršćanskom stoljeću. Znamo da ranije, kada bi ljudi napravili neko zlo, oni su doživljavali Furije, Erinije, koje djeluju izvana, koje su im ukazivale na zlo njihovih djela, dok je kasnije glas savjesti, razvijajući se prilično brzo, počeo govoriti unutar samih ljudskih bića. Tako nešto ne bi bilo shvatljivo biću koje nije utjelovljeno u zemaljski svijet.

Moramo imati na umu da Bodisatve nisu učitelji u istom smislu kao i oni koje smo gore opisali, koji su stvarno podučili ljude svakakvim vještinama (računanje, brojenje, pisanje, itd.). Umjesto toga, njihova učenja su više povezana s moralnošću. Zaista, oni nose odraz onog što su doživjeli od Krist bića. To ćete naći u životnoj priči zadnjeg Bodisatve — koji je postao Gautama Buda — gdje on sam opisuje kako su mu njegove prethodne inkarnacije postale vidljive. Ti opisi suvremenoj ljudskoj koncepciji stvari izgledaju sasvim fantastični. On opisuje, na primjer, kako je bio zec i došao do pustinjaka koji nije imao što jesti i bio je gladan. Zatim je, iz samilosti, zec skočio u vatru i pustio da bude pečen tako da bi pustinjač imao hrane. Dakle, djelo žrtvovanja, napravljeno iz samilosti, ono je što Buda tamo opisuje. A Rudolf Steiner je govorio o

činjenici da će od sadašnjeg Bodisatve zračiti učenje o vrlini. Ta vrlina će se moći naučiti – tako da će učenje ući u evoluciju čovjekova morala. Iz toga će razloga budući Buda biti nazvan 'Buda dobre volje' (*Buddha der guten Gesinnung*), Maitreya Buda, Donositelj dobrote u ljubavi, u prijateljstvu.

Sada, na predavanju o kojem govorimo, Rudolf Steiner opisuje da se u inkarnaciji kada Gautama postaje Buddha, oko 600 pr.n.e. (vrijeme kada je četvrta post-atlantska kulturalna epoha započela također i za Indiju), pojavila nužnost za biće Bodisatve da potpuno proдре, da potpuno uđe u ljudsko tijelo – da bi upoznao što je ljudska sudbina na Zemlji. I kada sa ovog gledišta pogledate život Bude, vidjeti ćete kako je korak po korak biće vođeno prema životu kao ljudsko biće, gdje postoji patnja, bolest, smrt, i kako je taj jedan život dovoljan, kaže Rudolf Steiner, za stjecanje znanja o tome što život na Zemlji znači za ljudsku dušu. Zatim je došlo prosvjetljenje ispod Bodi stabla, preko kojeg se Bodisatva uzdigao do Bude. Isti opis također možete uzeti iz predavanja koje je održano upravo ovdje u Stuttgartu i vidjeti ćete kao ovaj događaj postajanja Budom Rudolf Steiner opisuje sasvim antropozofski. Kako je opis zapadnjački u usporedbi s uobičajenim orijentalnim! On glavnu važnost pridaje činjenici da je biće postalo *ljudsko*, i kao ljudsko biće daje učenja koja su ranije bila samo nadahnuti. Referiram na predavanje o evanđeljima (Stuttgart, 14. studenog 1909) gdje Rudolf Steiner govori o prethodnom Bodisatvi koji postaje Buda:

Ranije je dopustio sebi, takoreći, da bude vođen odozgo; primio je impulse iz duhovnog svijeta i zatim ih proslijedio. U ovoj inkarnaciji, međutim, 600 godina prije naše ere, uzdignut je na rang Bude u njegovoj dvadeset devetoj godini, t.j. u ovoj inkarnaciji doživio je ulazak cijele njegove individualnosti u fizičko tijelo. Dok je ranije kao Bodisatva morao ostati izvan s dijelom njegova bića da bi mogao napraviti most, korak naprijed do ranga Bude sada je bio da je bio potpuno inkarniran u tijelu. Time je mogao ne samo primiti učenje o samilosti i ljubavi kroz inspiraciju, već je mogao gledati unutra i to učenje primiti kao glas njegova vlastitog srca. To je bilo prosvjetljenje Bude u dvadeset devetoj godini njegovog života ispod Bodi stabla. Tamo je učenje o samilosti i ljubavi cvjetalo u njemu, nezavisno od veze sa svijetom duha, kao nešto to pripada ljudskoj duši; tako da je mogao razmišljati o učenju o samilosti i ljubavi, o kojem je govorio u Osmerostrukom putu. I propovijed koja slijedi je veliko učenje o samilosti i ljubavi, koja po prvi puta dolazi iz ljudskih grudiju!

Vidite, naglasak je stavljen na činjenicu da je po prvi puta izgovoreno iz *ljudskih grudiju*. Prema orijentalnom gledanju, glavna važnost je

stavljena na činjenicu da Buda više nema nikakvu potrebu za utjelovljenjem, da ulazi u Nirvanu gdje su sve želje i sve inkarnacije ugašene – ulazak u takozvano 'Ništavilo'.

Za ovu koncepciju, koja također prevladava i na Zapadu, bilo je veliko iznenađenje kada nam je Rudolf Steiner rekao o drugim zadacima koje je Buda također izvršio kasnije. Ne dobiva se dojam da je ono što se dogodilo Budi kada je ušao u Nirvanu bio blaženi jastuk počinka, kako je to predstavljeno u orijentalnom učenju. Dodjeljivani su mu jedan veliki zadatak za drugim. Znamo da mu je zadnji dodijeljeni zadatak, zapravo od ljudskog bića, od Christiana Rozenkretza, bio takav da ga je odveo ravno u sferu Marsa, i do djela koje se opet može opisati kao djelo žrtvovanja. Ova koncepcija je povijesna, podesna za zapadno istraživanje, ona koja ne staje u točki gdje biće Bude nestaje, takoreći, u svijetu duha, već je umjesto toga sposobna prenijeti ono što mu se kasnije događa. S druge strane, stil istočne duhovnosti je da upravo ove stvari ostavlja nejasnim, i da nema interesa za ono što se Budi dogodilo nakon što je dosegnuo nirvanu već radije naglašava ritmički povratak ponavljanja zemaljskih života Bodisatvi.

S gore spomenutim kao osnovom, sada bih željela navesti sljedeće. Na predavanju 'Sfera Bodisatvi', Rudolf Steiner to izražava na ovaj način: da 'da je mudro vođenje svijeta nastavilo s politikom puštanja da se Bodisatva ne inkarnira potpuno, to ne bi funkcioniralo, jer kontakt sa svijetom ljudskih bića više ne bi bio dostatan'. Tako se sljedeći Bodisatva tada morao na drugačiji način povezati sa svijetom ljudi.

Naravno da je teško opisati načine na koji su veliki svjetski učitelji povezani s ljudskim bićem, jer nigdje kao tu nisu skrivene tako duboke tajne, gdje se bavimo utjelovljenjem velikih učitelja čovječanstva. Čak i ako netko može prenijeti jedan ili dva pojedina detalja, još uvijek je suočen s ogromnim enigmama. Uzmimo, na primjer, značajan pasus iz ciklusa 19, *Od Isusa do Krista*, gdje Rudolf Steiner govori o Jeshu ben Pandira, i kako onda odjednom spominje Mojsija i Proroke. Samo je to dovoljno da pokaže kako tu leže skrivene velike tajne.

Kod točke gdje su u duhovnom svijetu donesene odluke o utjelovljenju bića, sustav koji pravimo prestaje funkcionirati. Orijent voli takve sustave, voli kontemplirati regularan dolazak i odlazak Bodisatvi, a malo pažnje obraća na individualne razlike koje moraju postojati u različitim vremenskim periodima. Ali s obzirom na naš period, počevši u četvrtom post-atlantskom dobu, Rudolf Steiner kaže da se Bodisatva zaista

ujedinjuje s ljudskim bićem. A ipak, u isto vrijeme, individualnost tog bića još uvijek, na neki način, *ostaje* prisutna. To nije kao što je bilo u slučaju Krista Isusa, kada je ego Isusa napustio njegove ovoje pri krštenju u rijeci Jordan, već ego ljudske osobnosti ostaje prisutan kada u njega uđe Bodisatva. Stoga moramo gledati individualnost koja je nositelj bića Bodisatve. I ako je netko bio prisutan u vrijeme kada je Rudolf Steiner govorio o Bodisatvi i Jeshu ben Pandiri, ne može se oteti dojmu da je to bila ljudska individualnost, prolazeći sva utjelovljenja, na koju se to odnosilo – koja stoji u vezi s Bodisatvom. Zasigurno se mogu često osjetiti enigme koje se pojavljuju kada se čitaju pasusi o ovom pitanju. Upravo zbog toga željela bih spomenuti ono što sam ja imala kao osobni utisak: ono što se mislilo je individualnost Jeshu ben Pandire koja se stalno uvijek iznova vraća koja se, u posebnom trenutku njegova života, uvijek iznova ujedinjuje u sudbini s bićem Bodisatve.

*

Nakon ovog uvoda, sada bih željela razmotriti vrijeme kada je Rudolf Steiner tako često i s takvom snagom govorio o Bodisatvi. Za mene nema sumnje da je to prizvano od onoga što se, u to vrijeme, događalo u Teozofskom društvu. Kraj toga se zaista ne nazire čak ni danas, zavjesa na ovu dramu još nije pala.

Tijekom godina 1909-10 vođa teozofskog pokreta, Annie Besant, u više navrata je pisala: 'Može se osjetiti kako ljudska srca postaju posebno otvorena duhu. Ljudi očekuju učitelja čovječanstva, Bodisatvu'. A malo kasnije moglo se čuti: 'Ljudi očekuju Krista – zato se čak i u Indiji mogu naći duše koje žive u iščekivanju Krista koji će se reinkarnirati'. I zatim je uskoro postalo konkretnije, i moglo se čitati: 'On će doći, On *jest* ovdje, Krist, koji je Bodisatva; jer oni su jedno te isto Biće!' Jedno je – tako je rečeno – samo orijentalno, drugo je zapadno ime. A zatim je na Hindu dječaka, Krišnamurtija, bilo pokazano kao da je, navodno, to utjelovljenje. O tome je Annie Besant jednom napomenula da 'na Zapadu je nazvan Krist, na Istoku Bodisatva'. I dodala je: 'ja ga radije zovem Bodisatva'. Rudolf Steiner je uzimao to veoma ozbiljno; s velikom je strogošću govorio da se u okultnim stvarima ne smije dopustiti da prevladaju subjektivne pretpostavke. Kada su korištena izvjesna imena, nikakve subjektivne pretpostavke ne smiju biti određujuće. Ta imena –

Krist, Bodisatva, Buda — imaju sasvim određena značenja i ne smije ih se miješati.

Zaista, Annie Besant je također rekla [a ta pogreška nije nova, već je opstala kroz cijelu povijest Teozofskog društva] da je Krist, za kojeg je u isto vrijeme kazano da je Bodisatva, također bio i onaj koji je bio utjelovljen u Jeshu ben Pandiri — zaista Pied Piperova vreća krivih interpretacija. Tako je sada Rudolf Steiner bio suočen s činjenicom da su izjavljene stvari koje su, iz perspektive pravog okultizma, bile grobne pogreške. Rudolf Steiner je stalno naglašavao da učenja može biti mnogo i da mogu biti razna u pokretu temeljenom na duhu; u ovom slučaju, međutim, to je bilo pitanje *bića* čija imena su spominjana i koja su dovedena u vezu s utjelovljenim ljudskim bićima. Tu se jedno biće ne smije brkati s drugim, baš onoliko malo — koristeći trivijalnu usporedbu — kao što g. Müller može u isto vrijeme biti g. Meyer. Pokušao je to ispraviti da bi u ovim stvarima prevladavala jasnoća.

Danas nas može pogoditi kao strašna zbrkanost, od samog početka, tvrditi da su Krist i Bodisatva isto biće. Cijela konfuzija je temeljena na fundamentalnoj grešci koja je već bila napravljena od Blavatsky. Blavatsky je bila osobnost sa snažnim okultnim antipatijama. Rudolf Steiner nam je rekao da je moguće imati takve subjektivne antipatije kada je netko okultist. Ona je imala takvu antipatiju, na primjer, prema Jahve-biću kao bogu Mjeseca, kao i prema svemu povezanom s Mjesecom. Imala je također i prema Kristu i svemu općenito povezanom s kršćanstvom, pošto je bilo utjelovljeno više-manje nesavršeno u njegovim predstavnicima. I ako bi mogli dobiti prve publikacije Teozofskog društva, kao što su izdanja iz prvih godina novina *Teozof*, tamo bi našli gadnu zlouporabu Krist Isusa od koje bi vam moglo pozliti.

Stvari kao što su ove, prisutne na početnoj točki duhovnog društva, mogu stvoriti veoma snažnu karmu. To je zatim nešto kroz što takvo društvo nije u stanju raditi. Dakle to od početka spada u lošu karmu Teozofskog društva da nema vezu s Kristom — zaista, da je imalo čak antipatiju. Kasnije, njemački ogranak teozofskog društva — davno prije Rudolfa Steinera — pokušao je na prilično nježan način pustiti da uđe kršćanski impuls. Na to nije blagonaklono gledano ' odozgo'. Ali činjenica da su u samom društvu ljudi došli do točke apsurdnosti u odnosu na Krista, ima, bez sumnje, nekakve veze s lošom karmom tog Društva. Pobrkali su Isusa iz Nazareta s Jeshu ben Pandirom. Kazali su: 'Isus o kojem govore evanđelja živio je stotinu godina prije naše ere'. Sjećam se da mi je netko jednom rekao: 'Ako Blavatsky može gledati natrag u Akaša

zapis i vidjeti Jeshu ben Pandira u godini 105 pr.n.e., tada je zasigurno također vidjela i Krista u nultoj godini! Ta je osoba mislila da se vizija kreće kroz vrijeme kao satni mehanizam. Međutim to nije tako. Duhovno netko ne može vidjeti, ili ne može vidjeti ispravno, ono prema čemu ima antipatiju.

A učinci te pogreške nastavljaju se dalje. Utjecali su na Annie Besant kada je osobno nešto od kršćanstva pokušala unijeti u Teozofsko društvo, nakon što je prethodno prošla kroz dugi period ateizma. Tada je napisala knjigu *Ezoterno kršćanstvo*, koja je objavljena 1897. Visoko je pohvaljena od Rudolfa Steiner pošto mu je bilo drago da su ljudi u Društvu pokušali doći do prepoznavanja Krista. U tu je knjigu Annie Besant stavila sve što je o kršćanstvu znala iz godina mladosti, ali je također opet utkala zbrku Isusa od Nazareta s Jeshu ben Pandirom, govoreći o Isusu Kristu da je bio rođen 105 godine pr.n.e. i da je 'vođen do smrti' bez spomena o raspeću. Jer se povijesno pretpostavlja da Jeshu ben Pandira nije bio stvarno razapet. I stoga, kao rezultat brkanja to dvoje, razapinjanje Krista Isusa od Annie Besant nije prihvaćeno. Tako je stara pogreška opet ušla i zapravo knjigu napravila neuspješnom.

Kada je sam Rudolf Steiner donio njegovo učenje o Kristu — ovdje u dijelovima Njemačke a također i u inozemstvu gdje je bio pozvan kao predavač — u početku je bilo prihvaćanje. Ali zatim, ubrzo, u Teozofskom društvu se razvila atmosfera opozicije. Ubrzo potom je došao trenutak kada je nešto bilo postavljeno na scenu, u tome da je bio predstavljen mladi indijski dječak koji bi trebao biti prihvaćen kao Krist, a ipak se u isto vrijeme tvrdilo da je Bodisatva koji će postati sljedeći Buda, 'Veliki svjetski učitelj', s posljedicom da je prevladavala iznimna konfuzija. Kada je Annie Besant primijetila da su ljudi na Zapadu bili odbijeni njenim govorom o Kristu koji se pojavljuje u tijelu, odmah je pustila da se taj opis napusti. Kasnije je zanijekala i na sudu (1913. otac Krishnamurtia i Nitye, njegova brata, je podnio zahtjev sudu u vezi tutorstva, nap.pr.) da je ikada govorila o Kristu u vezi s Krishnamurtijem, ali zbrka u vezi Bodisatve i Krista se ipak pojavila.

Rudolf Steiner je to morao otkloniti. Morao je razjasniti ono što je zbog određenih tendencija napravljeno zbunjujućim. Išao je okolo to radeći na divan pozitivan način — na takav način da je ljudsku slobodu ostavio nedirnutu. On nije rekao: 'Krishnamurti nije Krist', ili 'On nije Bodisatva'. Zaista, nigdje u njegovim predavanjima nećete naći spominjanje imena tog Hindu dječaka. Radije, stalno nam je ponavljao, počevši u godini 1909: 'Moji dragi prijatelji, Krist u fizičkom obliku u svijet dolazi samo

jednom. On je središnja točka evolucije Zemlje. Kao što letvica vage može imati samo jednu točku ravnoteže, tako se u evoluciji Zemlje Događaj na Golgoti može dogoditi samo jednom'.

Sjetiti ćete se iz predavanja koliko je često to ponavljano! Također je stalno izjavljivao (to ćete također naći kroz cikluse i predavanja upravo iz godina 1909-12): Da, zapadni okultizam apsolutno priznaje istočni okultizam, i mi smo u suglasju s orijentalnim okultizmom da se Budisatva utjelovljuje dok ne dosegne nivo Bude i onda nema više potrebe za utjelovljenjem. Baš kao što svaki istočni okultist zna to, tako i zapadni okultist zna da Krist samo jednom može biti prisutan u fizičkom utjelovljenju. I imaju toliko malo prava kazati nam da će se Krist ponovno pojaviti u tijelu kao i kada bi mi rekli orijentalcu da će Buda ići dalje u slijedeće inkarnacije nakon što se od Bodisatve uzdigao na rang Bude.

Može se postaviti pitanje: da li je bilo nužno, dakle, često to ponavljati? Da, jer premda je Rudolf Steiner imao vlastiti pokret unutar Teozofskog društva, ovo pogrešno učenje je definitivno imalo velikog utjecaja na mnoge članove. Njemački ogranak, je, konačno, ogranak Teozofskog društva. Mnogi ljudi su, posebno oni iz zemalja izvan Njemačke, bili učenici Annie Besant prije nego su našli svoj put do Rudolfa Steinera; a svi oni su u stvari gledali u nju, puni poštovanja. To je bilo vrijeme najvećih kušnji za duše članova iz tog perioda, i mnoge duševne borbe su izdržane upravo zbog načina na koji je Rudolf Steiner iznio ta učenja, ostavljajući slobodi svakog pojedinca da izvuče vlastite zaključke. Dogodile su se zaista teške unutarnje borbe. Srca su krvarila radi pitanja: da li je Annie Besant u pravu predstavljajući Krishnamurija kao Učitelja svijeta, ili kao Bodisatvu, ili kao Krista — ili Rudolf Steiner ima pravo?

Naše sadašnje vrijeme ima možda manje razumijevanja za ovakve duševne borbe. Možda je nužno smjestiti se u predratno stanje uma da bi razumjeli kroz što su prolazile duše ljudi kada su morale priznati: ako Annie Besant nije bila u pravu u vezi ovoga, tada i sve drugo što je podučavala u tom smislu mora biti pogrešno! S druge strane, kada se pogleda kako ljudi danas prolaze duševnu agoniju jer jedan boksač prima knockout udarac — za koji bi radije vidjeli da je zadesio njegova protivnika — tada možda zaista izgleda čudno da je takav uznemirujući učinak na ljude imalo kada je Rudolf Steiner morao reći nešto drugo nego je kazala Annie Besant. Mogu vam pročitati pasuse gdje Rudolf Steiner poziva članove da imaju *hrabrosti* raspoznati gdje je istina a gdje neistina. [To je bilo vrijeme, naravno, kada se odvajanje od Teozofskog

društva već odvijalo.] Bilo je to zapravo ovdje u ovoj Sali da se Rudolf Steiner upustio u ozbiljnu besjedu onima koji još u svojim dušama nisu mogli donijeti odluku da sebi priznaju da na drugoj strani nije kazana istina, premda je u to vrijeme (svibanj 1913) situacija koja taj uvid čini mogućim već neko vrijeme postojala.

Sada bih željela, da bi stvar pratili povijesno, pustiti da pred vašim unutarnjim okom prođu godine tijekom kojih Rudolf Steiner sa svojom grupom nije učestvovao u onome što su radili drugi koji su bili u pokretu Zvijezda s Istoka. Naći ćete, naravno, kratko naznačeno u Düsseldorfskom ciklusu o *Duhovnim hijerarhijama* kako je Rudolf Steiner, korak po korak, pred članove postavio istinu u vezi kršćanstva i budizma. Zatim je, u lipnju 1909, došao teozofski kongres u Budimpešti. Na tom kongresu Rudolf Steiner je održao javno predavanje: *Od Bude do Krista*. Annie Besant je također govorila o Budi. Tako su te dvije osobnosti tamo stajale jedna do druge kao utjelovljenje dvije različite struje, premda su stajali, takoreći, na *istom* podiju. To je taj kongres na kojem se zbio događaj o kojem je Rudolf Steiner kasnije govorio: Annie Besant mu je ponudila da ako bi priznao Krishnamurtia kao reinkarniranog Krista, da bi ona priznala njega, Rudolfa Steinera, kao reinkarniranog Ivana evanđelista. Premda nam to danas izgleda nevjerojatno, postojalo je vrijeme u Teozofskom društvu kada su se inkarnacije dijelile slično kao redovi viteštva. To je sve bilo nakalemljeno na temeljnu grešku koja se pojavila, onu o smatranju Bodisatve kao identičnim Krist biću, a Krishnamurtia — tada još djeteta — kao budućeg 'Učitelja svijeta'. Napredujući korak po korak, Rudolf Steiner se latio borbe protiv toga, ali, kao što smo rekli, s punom pozitivnošću i u punoj mjeri poštujući slobodu.

U kolovozu 1909 u Münchenu je bio ciklus s osobitim naslovom *Istok u svijetlu Zapada*. U njemu je posebno osvjetljen orijentalni duhovni život, kulminirajući u pitanju: što je u stvari Bodisatva? Upravo čitanjem ovog ciklusa primiti ćete najvažnije uvide o Bodisatva bićima. Zatim sljedećeg rujna, u ciklusu o *Evanđelju po Luki* [SD 114], po prvi puta se govorilo o dva dječaka Isusa. Nakon toga, u listopadu bila je generalna skupština njemačkog ogranka u Berlinu. Rudolf Steiner je iskoristio priliku da govori o 'Sferi Bodisatvi' na predavanju koje je tako veličanstveno predstavilo biće Krista i učenje Bodisatvi. Tu je, nakon što je najprije elaborirana *razlika* između Krista i Bodisatve, objašnjen *odnos* između jednog i dugog bića.

Tako je tu razjašnjeno, za svakog tko je želio to čuti, da Krist neće ponovno biti utjelovljen u fizičkom tijelu; tako da svatko tko kaže da *hoće* mora grijешiti. Ovo je bila, takoreći, negativna strana zadatka Rudolfa Steinera. Ali pozitivna strana je bila posebno predstavljena. To se može formulirati ovako, premda naravno nije izraženo na potpuno isti način: kada Annie Besant kaže da u ljudskim bićima živi iščekivanje da će se Krist vratiti, tada je to točno ako ne mislimo *fizički*.

Tada se približio trenutak kada nam je Rudolf Steiner po prvi puta rekao da će se Krist vratiti *eterski*, kada je sasvim konkretno izjavio da će Krist zaista doći, da ga se može čekati, premda ne, međutim, u fizikom već radije u eterskom obliku.

Bilo je to početkom 1910 godine kada je Rudolf Steiner ovo veoma snažno izjavio, i, za članove, neočekivano. Bilo je to, tako mi je kazano, prvi puta – na predavanju u Stockholmu u siječnju 1910. [Nažalost ne postoji transkript ovog predavanja, koliko je meni poznato.] I od onda nadalje možete pratiti ovaj niz: siječanj, veljača, ožujak 1910, Rudolf Steiner je svuda govorio o činjenici da će se Krist pojaviti u eterskom, i svuda je, u isto vrijeme, iznio učenje o budućem Maitreya Budi. Kao val prosvjetljenja to je dotjecalo od njega, vodeći do situacije da je bilo dovoljnog uvida barem među članovima u Njemačkoj da se ne pridruže besmislici počinjenoj od druge strane.

Ponovno je bilo u Skandinaviji – izvanredno je koliko je često i kako prodorno Rudolf Steiner o ovim stvarima govorio u Skandinaviji – u Kristijaniji (danas Oslo, nap.pr.), kada je držao ciklus predavanja *Misija individualnih duša naroda u vezi s teutonskom mitologijom* u proljeće 1910. Tamo možete pročitati kako je snažno Rudolf Steiner govorio o pojavi eterskog Krista. Čak je to spomenuo i na javnom predavanju, svuda puštajući da struji istina, suprotstavljajući se laži koja je širena.

Zatim, u kolovozu 1910, bila je izvedba prve misterijske drame, *Portal inicijacije*, u kojoj vidjelica, Teodora, promatra budućeg Krista u eterskom svijetlu. Tako je pomoću umjetnosti pokazano kako naivna vidjelica promatra i ljudima otkriva ono što će uskoro promatrati mnogi. U isto vrijeme, ova misterijska drama, koja pada u period kada je u zraku visjela borba s teozofskim društvom – upravo je točka gdje je napravljena veza, kao što znate, s Goetheovom 'Bajkom', time povezujući ono što stoji kao moćna duhovna pozadina iza te 'Bajke' i iza antropozofskog pokreta. Trebamo se samo podsjetiti što nam je Rudolf Steiner rekao o nadčulnom kultu koji je djelovao u vrijeme kada ju je Goethe pisao. Upravo u tom

trenutku, u kolovozu 1910, Rudolf Steiner se postavio sasvim jasno protiv one druge, teozofske strane.

Dakle u tom periodu nalazimo iznimno povećanu aktivnost s obzirom na iznošenje istine i odbacivanje neistine. I mogao se imati osjećaj da ovdje, preko napora Rudolfa Steinera, nije samo za ljude uvedena jasnoća u situaciju, za članove, već također i da je to moralo djelovati direktno u duhovnom svijetu – u tome da je raščišćen put za biće Bodisatve suočeno s nevjerojatnom mješavinom pogreški i istina koje su raširene okolo. Za Bodisatva biće je moralo imati enorman značaj kada je, pred njegovu pojavu na fizičkom planu, stvorena takva konfuzija kakva je uvedena od Zvijezde Istoka. Jer iz takvih središta osnovan je cijeli red u svrhu, kako su rekli, utiranja puta za Učitelja svijeta.

O toj temi Rudolf Steiner se jednom izrazio ovako: 'Zaista nije moguće osnovati udruženje da bi se unaprijedio dolazak bića u svijet. Udruženje se može osnovati radi duhovnih ideala, ali ne da se unaprijedi pojavljivanje onog koji će te ideje dovesti do realizacije'. Kao primjer je dao činjenicu da su mnogi Nijemci, u prvoj polovini devetnaestog stoljeća, žudjeli za ujedinjenom Njemačkom. Osnovali su udruženje da potpomognu nastajanje njemačkog carstva. 'Međutim nikada nisam čuo', kazao je Rudolf Steiner, 'o redu koji je osnovan u svrhu da pomogne da Bismarck dođe u svijet. Jednostavno je besmislica osnovati udruženje u kojem se očekuje da bi ljudi čekali onog tko bi trebao doći'. I u više je navrata pustio da se pojavi činjenica da kada netko radi u teozofiji ili antropozofiji na pravi način upravo tada stvara uvjete pomoću kojih će se iz duhovnog svijeta javiti odgovor.

Može se samo zamisliti što to znači kada bi ljudi trebali ostani u neaktivnom iščekivanju godinama, gotovo desetljećima, čekajući skori dolazak Učitelja svijeta. I u istom vremenskom periodu Rudolf Steiner je pred nas postavio moćno duhovno blago antropozofije i stalno ga proširivao! Ovo govorim da biste mogli osjetiti kako je, u ovoj točki, *djelo* razjašnjavanja i čistoće razlikovanja izvršeno preko Rudolfa Steinera, koje je bez sumnje za njega moralo imati izvjesne posljedice.

Zatim dolazi vrijeme, u rujnu 1910, kada je Rudolf Steiner u Bernu držao ciklus o Evandjelju po Mateju, koje će svakom tko ga je čuo ostati neraskidivo u sjećanju. Tamo je po prvu puta govorio o Jeshu ben Pandiri, koji je bio učitelj pisca Evandjelja po Mateju, i koji je djelovao unutar reda Essena – gdje je fizički silazak Krista bio poznat i podučavan. U to vrijeme je Rudolf Steiner Jeshu ben Pandira doveo u vezu s bićem

Bodisatve. Način na koji je govorio u Bernu bio je takav da se možemo samo složiti s onim što je rekao g. Arenson: da je to bila Inspiracija, stvarno prožimanje od bića Bodisatve. To je bio nezaboravan utisak za svakog tamo tko je čuo Rudolfa Steinera kada je govorio riječi u kojima je identificirao sebe s dolazećim Bodisatvom. Moglo se osjetiti da je sve što je prohujalo pred našim učiteljem došlo u takav direktan odnos sa samim bićem Bodisatve da je to za njega bilo ravno Inspiraciji, prožimanju. Željela bih vam pročitati pasus, koji se u to vrijeme mogao osjetiti kao izgovoren iz prožetosti samim Bodisatvom:

I ako će učenje Essena biti obnovljeno u naše vrijeme, ako smo odlučni da naše živote oblikujemo u skladu s živim duhom novog Bodisatve, ne s duhom tradicije u vezi Bodisatve prošlosti, tada se moramo učiniti receptivnim za Inspiraciju Bodisatve koji će kasnije postati Maitreya Buda. I taj Bodisatva će nas nadahnuti privlačeci pažnju na skori dolazak vremena kada će u novom ruhu, u *eterskom* tijelu, Krist donijeti život i blagoslov onima koji razvijaju nove sposobnosti preko nove mudrosti Essena. U cijelosti ćemo govoriti u smislu nadahnjujućeg Bodisatve koji će postati Maitreya Buda i tada nećemo govoriti o tome kako će Krist postati opaziv na fizičkom planu — u maniri nekih religijskih denominacija. Mi se ne bojimo govoriti u drugačijem smislu, jer prepoznajemo da je to istina. Mi nemamo sklonosti u korist bilo kojeg orijentalnog religijskog učenja, jer živimo samo za istinu. Sa znanjem stečenim od Inspiracije samog Bodisatve, objavljujemo kakav oblik će buduća manifestacija Krista imati.

Dakle ovdje je izjavljeno da je preko Inspiracije Bodisatve, dano znanje o eterskom povratku Krista. Nekoliko dana prije ovoga već smo imali utisak tijekom predavanja: ovdje se događa nešto poput Inspiracije! I zatim na ovom predavanju došla je na veoma snažan, moćan način, tako da smo imali dojam: sada je direktna povezanost; ovdje riječi dolaze iz direktne Inspiracije.

*

Dragi prijatelji, nikada neću zaniijekati taj dojam. Nosila sam ga godinama u mojoj duši. Ali također sam nosila i druge utiske u mojoj duši — da je u drugim prigodama, također, naš učitelj dopustio sebi da bude nadahnut od drugih bića kada bi se karmička mogućnost, takoreći, ukazala; utisak onoga što nam je prenio kada su ga duhovna istraživanja dovela u kontakt s bićima duhovnog svijeta, tako da se Inspiracija čak mogla direktno odvijati dok se u manjim krugovima obraćao članovima.

(Tamo, u Bernu, to je bilo u prisutnosti svih članova koji su došli na ciklus predavanja.) Ovaj drugi utisak je bio povezan s nečim što se odvijalo unutar ezoterizma tog vremena. Pojavu se može izraziti ovako. Mi smo doživjeli da je Rudolf Steiner Inspiraciju mogao *pokazati direktno* (teško je naći pravi izraz). Da bih to opisala koristiti ću citat sv. Pavla: 'Ja sam čovjek, i ništa ljudsko nije mi strano'. Danas je običaj tu frazu koristiti uglavnom u vezi s onim što je 'ljudsko, previše ljudsko'. Koristimo je ovdje u najvišem smislu.

Znamo iz naše znanosti duha, posebno iz ciklusa *Istok u svijetlu Zapada*, da je postojala cijela struja čovječanstva, takozvana južna struja inicijacije, u kojoj su ljudi sebi dopuštali da budu nadahnuti, i bića su ih zaposjela. Tako inicirane osobe nisu trebale biti posebno visokog ugleda i ipak su mogle biti instrumenti duhovnog svijeta. Ta južnija struja je protjecala kroz više južnije zemlje, na primjer Egipat i Indiju. Također je postojala druga staza sjevernije struje — kojoj je, na primjer, pripadao Zaratustra — s kojom bi čovjek toliko sebe osnažio da je on sam mogao objaviti duhovni svijet. Mi znamo da je zadatak antropozofije *ujediniti te dvije staze tako da se zblize*. U tom smislu bih željela koristiti izraz da ništa ljudsko nije strano našem učitelju — da je u sebi ujedinio sve što je moglo, u cjelini, biti doživljeno u ljudskoj evoluciji. To je bilo tako, unatoč činjenici da ga je netko mogao percipirati kao pojedinca koji je bio nezavisni istraživač duha, koji je *istraživao* na takav način ono što je u ranijim vremenima moglo jedino biti *otkriveno* iz duhovnog svijeta.

Kada sam ušla u duhovni trening Rudolfa Steinra rečeno mi je od članova da su bili sati (takozvani 'ezoterni sati') u kojima je, pomoću nekih formalno izgovorenih riječi, objavio, u suštini, da će govoriti iz Inspiracije. To je nešto što sam doživjela samo jednom; to je bilo na ciklusu predavanja u Düsseldorfu, *Duhovne hijerarhije*. Ovaj ciklus je napravio neodoljiv utisak. Tek ako možemo zamisliti da sve one riječi izgovorene na tim predavanjima još nisu bile dio blaga o kojem smo podučeni — svi moćni uvidi o sunčevu sustavu, formiranju planeta u odnosu na hijerarhije, itd. (knjiga *Okultna znanost* zaista još nije bila objavljena) — tek tada možemo razumjeti kakvo ogromno utjecanje duha ovaj ciklus označava. Tada također možemo zamisliti da je držanje ovakvog ciklusa predavanja, utiskivanje tako uzvišenih nadčulnih doživljaja u ljudske koncepte i ljudske riječi, također moralo imati posljedice za onoga koji čovječanstvu predstavlja takvo duhovno blago, i da je ta duša, štoviše, sposobna biti sasvim specifično nadahnuti — sposobna ući u odnos s bićima na sasvim drugi način nego je to

uobičajeno. I tako, u to vrijeme tijekom ciklusa u Düsseldorfu, imali smo skup u manjem krugu, 'ezoterni sat', baš kao što su često držani u tim danima. Tamo je Rudolf Steiner započeo s riječima: 'Moje drage sestre i braćo, ovaj ezoterni sat je takve prirode da nije unutar odgovornosti onoga koji ovdje govori'. I zatim je opisao kako je Zaratustra bio iniciran od Ahura-Mazdao, kako je Zaratustra stajao ispred velikog bića Sunca. U tom trenutku on je sam bio Zaratustra. Iznimno je impresivno doživjeti kako nam je naš veliki učitelj, koji nam je prenio rezultate njegova istraživanje, sada direktno pokazao kako drevni vođa i učitelj čovječanstva može, preko Inspiracije, otkriti sebe; put za njega je bio pripremljen, takoreći, kroz sve što je činilo osnovu učenja u tom ciklusu.

U to vrijeme u Bernu je bilo prilično slično iskustvo, razlikujući se samo u tome što je prizvano na drugom nivou. To treba gledati kao nešto jedinstveno. U godinama koje su slijedile Rudolf Steiner je stalno iznova govorio o Jeshu ben Pandiri i Essenima, ali vjerojatno nikada s istim intenzitetom fokusa kakav je bio u ovim konkretnim predavanjima u Bernu. To je bilo ogromno iskustvo za sve prisutne.

Kada bi se nešto takvog dogodilo, Rudolf Steiner bi kasnije uvijek pokazao drugu stranu, uspostavljajući balans, tako što je opet javno govorio potpuno u svom vlastitom biću. Takvom prigodom željela bih smatrati prvo predavanje koje je održao tijekom sljedeće zime (1910-11) u Berlinu, koje je uključeno u ciklus 'Ekskurzij o Evanđelju po Marku'. Između ciklusa u Bernu i ovog berlinskog predavanja, jedva da je održano neko drugo predavanje. Točno je da berlinsko predavanje znam samo iz čitanja (Došla sam u Berlin upravo u vrijeme drugog predavanja). Vjerujem da, da sam ga čula, da bi o mom utisku mogla govoriti s još većom izvjesnošću. Na prvom berlinskom predavanju nakon ljetnih i jesenskih kursova, Rudolf Steiner bi često postavio vrstu teme 'Misli vodilje' za daljnja zimska predavanja. Tako je bilo i ovog puta također, premda se predavanje sastojalo od pregleda prethodne godine. Na njemu je opet govorio, kao i često drugdje, o činjenici da stvarima uvijek moramo pristupiti s različitih strana ako želimo steći pravo znanje. Već stotinama godina, rekao je, mi na Zapadu nismo imali koncept Bodisatve; zaista, tek u zadnjih 150 godina mi smo počeli kultivirati istraživanje Orijenta. I to je opisao kao nešto što nam može pomoći u razvijanju osjećaja poniznosti u našem stremljenju za znanjem. Željela bih vam pročitati nekoliko rečenica iz ovog prvog predavanja:

Kada se prožimamo s tim osjećajem, rado ćemo i spremno iz svih smjerova sakupiti ideje i osjećaje koji će nam omogućiti da velike

činjenice egzistencije gledamo s najrazličitijih aspekata. Sve više i više, rasti će potreba u našem dobu da stvari gledamo s mnogo strana. Stoga, danas prestanimo s našim zatvaranjem prema drugim gledištima ili mišljenjima, prema drugačijim putevima nego što je naš (ili od naše kulture) koji vode do najviših stvari.

Ne mogu se oteti utisku iz ovih riječi i iz cijelog predavanja da je tu ukazano na drugačiji put, put uobičajen na Orijentu, prema kojem ne želimo zatvoriti vrata, premda je naš vlastiti put različit. Za mene kroz ovo predavanje odzvanja činjenica da je Rudolf Steiner zaista bio prvi *antropozof*, i svoja je istraživanja vršio kao ljudsko biće; on nije bio teozof, u smislu da je sve do tada bilo otkriveno, u suštini, iz duhovnog svijeta. Znamo da su stari oblici spoznaje nastavili raditi još dugo vremena, do u osamnaesto stoljeće, u ljudima kao što je St. Martin, i također Annie Besant — koja je svoj glavni rad nasloвила *Drevna mudrost*.

U Teozofskom društvu bilo je malo shvaćanja za nezavisno istraživanje Rudolfa Steinera da ga je čak netko pitao — kako nam je jednom rekao — tko je bio medij koji je za njega istražio te predivne stvari iz 'Akaša zapisa'. Jer u Teozofskom društvu, kada Blavatsky više nije bila tamo i otkrivenja 'Učitelja' su prestala, oni su kasnije donijeli, preko posebno pripremljenih medija, objave o Atlantidi, evoluciji Mjeseca, itd. Oni su tamo bili navikli na takve stvari.

Rudolf Steiner je bio prva osoba modernog doba koja je te stvari istraživala pomoću vlastite vidovitosti, koja je sa sobom donijela sposobnosti koje su mu omogućile da ima takvu viziju, i koja je time za nas učinila mogućim da idemo tim putem — tako da mi sami, premda samo u maloj mjeri, možemo postati istraživači duha (*Geistesforscher*), duhovne stvari možemo istraživati nezavisno. To mi izgleda kao nastavljanje onog što je Rudolf Steiner proživio u njegovom životu kao prototip za nas: 'čovjek koji gleda u visine' (kako nam je preveo riječ antropos) — osoba koja u duhovnim visinama traži mudrost. Često je govorio da je antropozofija nešto što se može razviti samo u fizičkom svijetu, i što odavde moramo odnijeti gore u duhovni svijet. Mi zaista duhovno znanje moramo nositi kroz vrata smrti, jer ga se ne može steći u samom duhovnom svijetu. Također je govorio o činjenici da osoba koja može vršiti duhovno istraživanje u *ovom* svijetu može biti učitelj ne samo ljudima već također i duhovnim bićima. Duhovna bića su također ovisna o tome da od ljudskih bića čuju što je znanost duha. Može se stvoriti samo ovdje na Zemlji. Tako je ukazao na značaj ljudskih bića za duhovni svijet. Ovo ćete također naći u misterijskoj drami, gdje Benedikt govori o činjenici da je na izvjesnom nivou njegovih stremljenja postao dostojan 'u duhovnoj sferi služiti kao savjetnik'.

Gledati Rudolfa Steinera na ovaj način, kao prvog istraživača duha koji je pokazao kako svaka osoba i sama može postati istraživač duha, meni izgleda kao razumijevanje onog što čini njegovu veličinu i također može pridonijeti našem vlastitom dostojanstvu.

PREDAVANJE 2

11 srpnja 1930.

Na prethodnom predavanju raspravljali smo aktivnost Rudolfa Steinera do listopada 1910, utoliko što je to bilo povezano s pitanjem Bodisatve. Taj napor pojašnjavanja izvršen je kroz zimu 1910/11. Zatim je u lipnju 1911 dano predavanje 'Duhovno vodstvo čovječanstva'. U to vrijeme predavanju su bila samo za članove. Međutim samo dva mjeseca poslije Rudolf Steiner je dao da se pojave u dobro poznatoj knjižici s tim naslovom. Tamo govori o dva Isus djeteta, o Bodisatvi, a također i o eterskom Kristu. To je objavio u obliku knjige unatoč ogromnom radu koji su od njega zahtijevale misterijske drame u pripremanju, pisanju, probama i izvedbi (*Iskušenje duše* tada je izvedena po prvi puta). I onda je bio ciklus predavanja održan zatim u Münchenu. Unatoč svom tom radu Rudolf Steiner je našao da je nužno pregledati transkript tri predavanja iz Kopenhagena kako bi bila spremna za tiskanje. Knjižica se pojavila u kolovozu 1911, upravo u vrijeme ciklusa u Münchenu. Tu je, po prvi puta, bilo nešto što se pojavilo javno i govori o dva Isus dječaka i budućem dolasku Krista. Rudolf Steiner u predgovoru tom izdanju sam kaže da ima razloge za objavu ovog rada 'upravo u ovom trenutku'. Ako se, s naše strane, upitamo zašto se to moralo dogoditi, dolazimo do teozofskog kongresa, koji se trebao održati u Genovi u rujnu te godine, 1911. Namjera je bila da Rudolf Steiner ponovno prisustvuje kongresu. Annie Besant se također složila da dođe, i znalo se da bi ona dovela 'Alcyone', t.j. Krishnamurtia, sa sobom.

Predstavnici dvije duhovne struje tamo bi se suočili na sasvim različit način nego prije dvije godine u Budimpešti. Sa svih strana se očekivao sukob. Da bi tamo bio jasan javni izraz njegova učenja — osnova, takoreći, za moguću ozbiljnu raspravu — Rudolf Steiner je tako brzo dao u tisak *Duhovno vodstvo čovječanstva*. Kongres je, međutim, otkazan u zadnji trenutak — Annie Besant je poslala telegram da ne može doći. Glavni tajnik talijanskog ogranka, koji je bio odgovoran, uzeo je to kao otkazivanje kongresa. Zatim je slijedila konfuzija, o kojoj sada ovdje ne trebamo govoriti, ali prepirka je izbjegnuta. Tada je Rudolf Steiner održao predavanja na raznim mjestima (Milano, Lugano, itd.) u kojima je govorio o pitanju Bodisatve. U prezentaciji g. Arensona iz tih predavanja ćete naći neke konkretne citate. Rudolf Steiner je posebno elokventno i opsežno govorio o toj temi, kao i o eterskom Kristu, na predavanju koje je mnogima od vas poznato. Održano je u Baselu 1 listopada 1911, i obično

nosi naslov 'O samospoznaji'. Odmah nakon toga je bio ciklus u Karlsruheu, *Od Isusa do Krista*, o kojem ćemo govoriti kasnije.

Željela bih također spomenuti predavanje iz Leipziga od 4 studenog 1911, jer g. Arenson pridaje poseban značaj jednom pasusu iz njega. Sada je transkript tog predavanja koji postoji prilično oskudan, što može vidjeti svatko tko ga pročita. Ali čak i ako doslovno uzmete transkript iz kojeg g. Arenson citira, naći ćete da je Rudolf Steiner rekao: 'Zadatak je *teozofije* podučavati o eterskom Kristu'. I: 'Teozofija je ovdje da bi ovo pripremila'. U drugoj, punijoj verziji ovog predavanja koja mi je od tada došla u ruke, rečenice imaju više-manje isto značenje, ali malo drugačije formulirano: 'Posebno u naše vrijeme je nužno da Krist bude objavljen. Stoga, teozofija također ima zadatak objavljivanja Krista u eterskoj formi'.

U ovoj točki ne želim ući u povremeno prilično teško pitanje o tome koliko se daleko treba ići i uvijek pisati 'antropozofija' gdje god Rudolf Steiner kaže 'teozofija'. Zasigurno je opravdano ili čak nužno to u većini slučajeva napraviti. Ali konkretno u ovoj situaciji, i iz cijelog konteksta predavanja [koje nažalost nisam sama čula], moj osjećaj za pasus bi bio: 'Zadatak je teozofije podučavati o eterskom Kristu' — s naglaskom na 'eterskom', t.j. ne podučavati o Kristu kao reinkarniranom u fizičkoj oblasti. Tada bi se riječ 'teozofija' zaista odnosila također i na struju koja teče kroz Annie Besant i njene kolege, jer su konkretno oni podučavali o Kristu kako se javlja u fizičkoj oblasti — ne o eterskom Kristu! Ovo upravo pokazuje kako pažljivo moramo nastaviti u ovom smjeru, i iz tog razloga željela bih vam reći moje vlastite utiske i iskustva iz tog perioda.

U prosincu 1911, odigralo se opće zasjedanje njemačkog ogranka teozofskog društva. Tom prigodom su članovi po prvi puta raspravljali da li bi trebali osnovati vlastito društvo, nisu više željeli da ih se pogrešno identificira s teozofskim društvom. U to vrijeme, također, privremeno je formirano udruženje koje se kasnije razvilo u antropozofsko društvo. Pri tome, Rudolf Steiner nas je odmah upozorio na posljedice koje bi takav korak donio. Ne želim govoriti o toliko toga što se tada dogodilo; međutim željela bih ukazati na činjenicu da su se — po prvi puta — članovi očitovali Rudolfu Steineru da se, na neki način, službeno slažu s njime. Objavili su njihovu volju da podupru *njega* a ne lažne doktrine Annie Besant. To je bilo kao plod sveg predivnog rada Rudolfa Steinera u prethodne dvije i pol godine, koji sam vam pokušala ispričati kronološkim redom. Za njega je to bio dokaz da će pokret moći voditi dalje, dokaz da je postojao dovoljan uvid i razumijevanje.

I zapravo je izgledalo, nakon te potvrde njegova rada, kao da više nije nužno da Rudolf Steiner tako nužno ponavlja ono što je gotovo stalno ponavljao dvije godine. Već ćete u predavanjima iz 1912 naći da manje često govori o pitanju Bodisatve, a potom samo u onim prigodama kada su se stvari u društvu direktno ticale tog pitanja. Opet, Skandinavija čini iznimku. Tamo je, u Christiania-i (Oslo) opet snažno podignuo to pitanje u ciklusu *Čovjek u svijetlu filozofije, teozofije i okultizma*. Tamo je, također, po prvi puta govorio o činjenici da je Buda od Kristijana Rosenkreutza usmjeren prema Marsu da bi tamo izvršio mirovnu misiju. I u ciklusu u Baselu, *Evandjelje po Marku*, u rujnu 1912, Rudolf Steiner je opet sasvim jasno govorio o besmislici koja je potekla iz Adyara i postavljena pred svijet. [U predgovoru tiskanom ciklusu, koji međutim nije objavljen do 1918, Rudolf Steiner čak spominje gđu. Besant po imenu.] Od tada o temi teško da se ponovno govorilo. Tijekom ciklusa u kolovozu u Münchenu, još uvijek labavo građeno 'Udruženje' od Rudolfa Steinera je preimenovano u 'Antropozofsko društvo'. Ime nam je došlo kao iznenađenje. Zaista smo riječ poznavali iz ciklusa predavanja iz 1909 koji je sada tiskan u *Die Drei*. Ali u svakom slučaju, nastavak egzistencije djela Rudolfa Steinera sada je bio zajamčen.

Znate da se raskid s Teozofskim društvom dogodio godine 1913 na skupštini u Berlinu u veljači. Vjerojatno znate i to da je direktan razlog zašto smo podnijeli ostavku [inače bi bili isključeni] bio da je na velikoj skupštini, uvijek držanoj od teozofskog društva oko božićnih blagdana u Indiji, ispred nekoliko tisuća članova, Annie Besant opisala Rudolfa Steinera kao da je obrazovan od jezuita, govoreći također da 'pošto se ne može osloboditi tog fatalnog utjecaja, u njegovom ogranku ne može dopustiti slobodu'. Vijesti o tome došle su do nas kratko prije njemačke skupštine, i Rudolf Steiner je s velikim naglašavanjem izjavio da više nećemo imati ništa s osobnošću sposobnom da govori takvu neistinu u takvoj prigodi. S time je raskid bio završen.

Ove stvari moram ovdje spomenuti na ovaj način, jer je to povezano s izjavama Rudolfa Steinera na koje g. Arenson posebno upućuje, a koje ja sama moram pripisati nečem sasvim različitom. To se odnosi na skupštinu gdje nam je Rudolf Steiner rekao njegovu životnu priču, i o sebi cijelo vrijeme govorio u trećem licu: 'Rudolf Steiner je napravio ovo ili rekao ono', itd. A g. Arenson u tome nalazi dokaz da je to bila individualnost Bodisatve koja je, kroz Rudolfa Steinera, u nekoj mjeri pričala priču o mladosti Rudolfa Steinera.

Trebamo sada uzeti u obzir, da *nikada* prije Rudolf Steiner nije članovima govorio o vlastitom životu, osim možda nekolicini koji su tijekom godina od njega čuli nekoliko detalja. To je gledao kao osnovno pravilo okultizma kojeg je predstavljao — ružokrižarstva — da osobnost učitelja, kao takva, mora odstupiti u pozadinu. Također se ponašao na takav način da se pitanje u tom smjeru nikada nije pojavilo. Samo jednom, u predgovoru za rad Eduarda Schure-a (*Božanstvena evolucija*) pojavila se neka vrsta opisa života. To je zaista imalo izvor u naznakama Rudolfa Steinera, ali na neki način je izgledalo kao da visi u zraku, dajući dojam da Rudolf Steiner nije to odobrio. Zapravo za članove nije bilo mogućnosti [čak i ako su bili upoznati s opisom Schure-a] da prosude da li je ono što je Annie Besant izjavila na skupštini točno ili nije. Za objektivnu prosudbu nedostajalo je dokaza. Zaista se sjećam da sam ja sama, prije te skupštine, bila toliko nesposobna vidjeti tu stvar kao potpuno fabriciranu da sam — prije nego je Rudolf Steiner govorio — formulirala pomalo naivnu misao: Dobro, možda su nekad jezuiti, pošto su primijetili da je bio posebno talentirano dijete, platili za njegovo obrazovanje, a Annie Besant je to podignula na 'jezuitsko obrazovanje'. Naravno da je to bilo naivno razmišljanje, jer da je to bio slučaj jezuiti ne bi dopustili Rudolfu Steineru da ide svojim putem, takoreći, već bi ga zacijelo zadržali za sebe! Ovo spominjem samo da bih pokazala kako tada nismo imali na čemu temeljiti prosudbu. Morate se sjetiti da njegova autobiografija, *Moj životni put*, još nije bila napisana.

[Sjećam se, također, kako je jednom tijekom vremena za pitanja kakvo je Rudolf Steiner držao nakon predavanja u *Architektenhaus*, on odjednom rekao: 'Kao sin nižeg željezničkog službenika, često sam mogao doživjeti ovo ili ono...'. Za mene, to je bio trenutak kada je Rudolf Steiner odjednom izgledao kao da stoji na Zemlji usred uobičajene ljudske situacije.]

Rudolf Steiner, iz njegove ogromne objektivnosti i osjećaja za primjerenost, nije se mogao osjećati drugačije nego da je zaista morao raskinuti veze s Annie Besant kao odgovor na jezuitsku optužbu, ali najprije je morao reći *nama* o njegovom životu. Time je bio prisiljen da raskine s načelom da vlastite okolnosti drži u pozadini. Ono što je zamjerao je da je vanjskim lažima bio prisiljen na djelovanje kakvo inače u to vrijeme ne bi želio. To odzvanja kroz njegovo pitanje na skupštini da li bi članovi željeli čuti njegovu životnu priču. To je *pitao* jer je držao da je to nešto što ne spada u skupštinu — naime, priča o njegovoj mladosti,

koju bi morao ispričati da pobije klevetničke izjave. Tu ćete situaciju naći opisanu u ovim riječima *Biltena* tog vremena:

Zbog ovoga, i pošto su sasvim objektivne stvari pomiješane s onim što je osobno, sada vam se moram obratiti s pitanjem. Sada odmah vam ne mogu prenijeti sve što bi vam pokazalo kako je prigovor iskonstruiran ni iz čega, kako je neistinit i budalast. Pitam vas, želite li narednih dana slušati kratku skicu, kratki izvadak iz odvijanja mog života? Nema drugog načina kojim bih vam mogao dokazati koliko je budalasta i neistinita takva optužba kakvu je iznijela mrs. Besant. Ne želim vas, međutim, niti siliti na to, i zato vas pitam da li se slažete da čujete skraćeni sinopsis mojih memoara u pogodnom trenutku tijekom sljedećih dana.

[Prijedlog je prihvaćen.]

Mrs. Besant zna veoma dobro da sve ovakve optužbe iza sebe ostavljaju talog. I sada ... oklijevam, jer nema riječi koje bi mogle opisati što se dogodilo. To da sam gurnut do točke da moram opisati tijek mog života je nečuveno!

Moje uši još mogu čuti energiju i indignaciju kojom je Rudolf Steiner skresao ove zadnje riječi na sastanku. Sastanak, zapisano je, 'prihvatio je prijedlog'. I kada je Rudolf Steiner, nakon dva dana, bio spreman reći svoju životnu priču, počeo je s nekom vrstom protesta, njegove prve riječi su bile:

Moje je iskreno uvjerenje da je ono što sada moram opisati više nego što bi od ovakve grupe netko trebao tražiti da sluša. Možete biti uvjereni da, osjećajući se ovako, pribjegavam tom opisu samo iz razloga koji su se pojavili zadnjih par dana. Ti razlozi zahtijevaju — u izvjesnoj mjeri je to dužnost — da zbog naših stremljenja, sumnje i izobličenja moraju biti odgovarajuće iznesene na vidjelo — odnosno, biti odbačene.

Zatim, rekavši ovih par riječi u uvodu —

Moji dragi teozofski prijatelji, molim da način na koji ću formulirati moj opis ne gledate kao izvještaj, već kao nešto što mi na mnoge načine izgleda kao najprirodniji oblik.

Rudolf Steiner počinje o sebi pričati u trećem licu. Njegov način govora mogao bi biti interpretiran kao konačni protest protiv djela na koje je prisiljen, kao zadnje odbijanje da dopusti da osobnost okultnog učitelja dođe u prednji plan. Zatim se mogao izdignuti iznad situacije uz pomoć onog što je, konačno, oslobađajući element u duhovnom životu. A to je humor. —Zaista, svoju je životnu priču kazao na takav način da smo se često dobro nasmijali. Bio je, na primjer, divan incident sa šefom stanice koji je imao zubobolju. Netko je telegrafirao zubaru da dođe i pomogne. Kao uvijek veoma zaposlen čovjek, on je poslao telegram da bi šef stanice

trebao čekati na peronu, a vlak bi pri prolazu stao na trenutak. Zubar mu je izvukao zub i vlak je odmah nastavio dalje. Šef stanice je stajao tamo, sasvim zapanjen pregledavao svoje zube i rekao [nažalost ne mogu vam to ponoviti s austrijskim dijalektom kao što je to Rudolf Steiner rekao]: 'Dakle, izvadio je savršeno zdrav zub, ali sada ni onaj drugi ne boli više!'

U tom je maniru Rudolf Steiner ispričao svoju životnu priču, bez obzira što je bila u trećem licu! Ovo također, spada u ispitivanje pitanja Bodisatve u svijetlu antropozofske povijesti.

Sada dolazimo do važne točke u unutarnjoj transformaciji koja se odvija u biću Bodisatve između tridesetih i trideset treće godine njegova života. Svi ćete prepoznati pasus u kojem Rudolf Steiner govori o činjenici da je onaj tko je nositelj bića Bodisatve, u svojoj mladosti, takve prirode da nitko oko njega ne može znati što će u budućnosti u njemu raditi. On je dijete s ni manje ni više talenta od onih oko njega sve dok ga, u gore spomenutom dobu, ne zaposjedne Bodisatva, i time se odvije potpuna transformacija njegova života. Ova često ponavljana izjava Rudolfa Steinera ovdje je dovedena u vezu s onim što je nju povijesno izazvalo.

Annie Besant se, znamo, pojavila na sceni s dječakom za kojeg je držala da je Bodisatva. Tom dječaku je odavano najveće poštovanje. On je napisao malu knjigu u dobi od 14 ili 15 — *Kod nogu učitelja*, koja za nekog tko je čita bez predrasuda ne izgleda kao nešto od veće važnosti — a ipak je u stvari uzeta veoma ozbiljno kao da dolazi od budućeg Učitelja svijeta. U ciklusu u Karlsruheu, međutim, Rudolf Steiner je rekao, kada je govorio o transformaciji duše Bodisatve:

Transformacija se konkretno javlja između tridesetih i trideset treće godine. Nikada se ne može znati unaprijed da će to tijelo biti zaposjednuto od Bodisatve. Promjena se nikada ne pokazuje u mladosti. Karakteristična osobina je upravo da su zadnje godine toliko različite od mladih godina.

Usporedite ovo s pasusom iz predavanja iz Milana (21 rujna 1911) koje je također citirano od g. Arensona:

I najbolje će se prepoznati da nekako nije dobra stvar napravljena ako je kazano za mladu osobu — kada još nema 30 godina — da se u njemu manifestirao Bodisatva. To bi bio znak pogreške.

Kao što možete vidjeti, na besmislicu koja se tamo preko širila jasno je ukazano. Ta besmislica je išla toliko daleko da je Krishnamurti, kao napola odrastao dječak, od Leadbeatera bio odveden na Siciliju i tamo,

kako on kaže, bio 'iniciran'. Tvrđilo se da je tri i pol dana ležao u inicijacijskom snu koji nalikuje smrti – i to baš na Siciliji! Dragi prijatelji, čitajte ciklus, *Misterije istoka i kršćanstva*, održan upravo na istoj skupštini u Berlinu (veljača 1913), i naći ćete da je Sicilija označena kao takvo mjesto na Zemlji gdje borave anti-Gral impulsi. Dalje je izjavljeno da se u duhovnoj auri Sicilije, sve do danas, zle posljedice djela protivnika Grala, Klingsora – crnog maga – mogu percipirati. To je svijetlo bačeno od duhovnog istraživača, koji je bio odjeven, mogli bi reći, u čestitu odoru prenošenja znanja, o tome što se navodno odvijalo kod kvazi-inicijacije nezrele mlade osobe. Upravo na ovaj način se sva priopćenja Rudolfa Steinera u tom periodu 'uklapaju' u događaje u Teozofskom društvu.

Time je, bez spominjanja bilo kakvih imena Rudolf Steiner u stvari ukazao na činjenicu da Annie Besant i Leadbeater u osnovi nisu bili duhovni znanstvenici, jer inače bi znali da u dječaku, Krishnamurti-u, budući Bodisatva još ne bi mogao biti vidljiv. Rudolf Steiner je to prepustio slobodnom uvidu članova da kroz njegova učenja prepoznaju istinu. Danas te stvari trebamo vidjeti u tom svijetlu, u auri, takoreći, u kojoj su smještene.

Sada, u vezi s tim stvarima Rudolf Steiner je također spomenuo, tijekom predavanja u Leipzigu, da je Bodisatva već bio reinkarniran: 'On je već utjelovljen, i on će biti stvarni navjestitelj eterskog Krista'. [Ako bi upravo ovu izjavu iz transkripta željeli uzeti doslovno, moramo primijetiti da je o prvoj činjenici govoreno u sadašnjosti, o drugoj kao u budućnosti].

G. Arenson osjeća ovo kao kontradikciju prethodnom citatu, koji kaže da nitko ne može znati prije nego je dosegnuta trideset treća godina da će konkretno tijelo biti zaposjednuto od Bodisatve. Takvim rezoniranjem Rudolf Steiner nije mogao znati da je Bodisatva već utjelovljen, ukoliko se samog Rudolfa Steinera ne gleda kao nositelja Bodisatve. Mogu samo reći da ja, poslušavši gotovo sva predavanja iz tog perioda, nisam doživjela kontradikciju. Jer ne sumnjam da je Rudolf Steiner to mogao znati, čak iako nam je na razne načine objasnio da Annie Besant ni u kom slučaju nije mogla posjedovati to znanje, jer inače ne bi dječaka isturila na taj način. Zaista, Rudolf Steiner je želio ranije reći da, iz vanjskih stvari [kao, na primjer, iz pisanja male knjige u godinama djetinjstva za koju je objavljeno da je značajna] ili iz bilo kakvog ponašanja osobe prije trideset treće godine na fizičkom planu, da se ne može zaključiti da je on Bodisatva. Međutim, upravo je to činjenica na koju je gđa. Besant upućivala, i stoga se ne može imati povjerenje u njene duhovne objave o

Učitelju svijeta, jer joj ova temeljna činjenica o transformaciji u dobi od trideset tri godine očito nije bila poznata. Ipak s duhovnog aspekta, iz stvarnog znanja, na primjer, o individualnosti Jeshu ben Pandire, Rudolf Steiner je dobro mogao znati tko će biti nositelj Bodisatve.

Ne želim s ovim nastaviti puno dalje. Mnogi su o ovome razmišljali, i među članovima bilo je dosta rasprave, ali je upitno da li je bilo vrijednih rezultata. Ne gledam kao koristan način na koji g. Arenson, u vezi ovoga, obraća pažnju na glasine koje su u svakom slučaju mogle biti verificirane, barem dijelom, postavljanjem pitanja. G. Arenson pretpostavlja da ako je Rudolf Steiner, pomoću duhovnog istraživanja, mogao znati identitet utjelovljenog Bodisatve, ne bi to spominjao, jer ako bi tako učinio prekršio bi pravilo duhovnog svijeta. Stoga, te glasine ne bi mogle biti temeljene na istini koje kažu da je Rudolf Steiner zaista dao naznaku o tome izvjesnim ljudima, jer posvećenik ne krši zakon koji je izveden iz duhovnog svijeta.

Meni izgleda, međutim, da se ne može apsolutno nazvati kao 'zakon' ono što okultist smije ili ne smije prenijeti drugim ljudima. Rudolf Steiner je često potpuno namjerno odgovarao u skladu s onim što mu je individualna ljudska osobnost mogla uputiti u takvim situacijama; da li je, na primjer, bila prisutna dublja sposobnost za razumijevanje okultnih stvari, ili možda čisto prirodna. Na postavljena mu pitanja, posebno u privatnim razgovorima, dao je veoma različite odgovore u odnosu na konkretnost, pozitivnost pitanja, itd. Moglo bih se čak reći da bi ponekad otišao zapanjujuće daleko. I ne može se izbjeći dojam da je Rudolfu Steineru zapravo bilo drago kada bi mu karma ponudila, takoreći, da o izvjesnim stvarima kaže više nego je to bilo općenito moguće na predavanjima.

U vezi kršenja zakona koje je Rudolf Steiner navodno počinio a tiče se priopćenja o Bodisatvi, ja bih naravno željela reći da 'zakon' u duhovnom svijetu nije stvar paragrafa i odjeljaka, koja bi za posvećenika funkcionirala baš kao vanjski zakon čije kršenje bi navuklo vanjsku kaznu. Radije, to je pitanje *znanja* koje je posvećenik stekao, i na osnovu kojeg može prosuditi što je korisno za ljudsku evoluciju a što nije [na primjer, u vezi priopćavanja duhovnih činjenica]. Kako se on nosi s time sigurno je sloboda posvećenika, koji sam može znati koje karmičke posljedice će slijediti kršenje 'zakona'. Često, međutim, takve posljedice treba preuzeti jer situacija ili svjetski razvoj općenito to zahtijeva. Ovdje se možemo prisjetiti jednostavnog primjera koji će vam svima biti poznat. U *Znanje o višim svjetovima*, Rudolf Steiner govori o tome kako

svo okrivljanje i kriticizam ima otvrdnjavajući, ometajući utjecaj na dušu studenta. To je zasigurno zakon. Ali odmah dodaje da naravno okolnosti života mogu zahtijevati – i ne samo za 'običnu osobu' već također i za duhovnog istraživača – često traženje pogreške. [Potreba za kritikom može čak spadati u nečiju profesiju]. Posvećenik, unatoč svemu, mora povremeno negativno kritizirati. Zakon jednostavno izražava koja će biti posljedica. Tada jednostavno treba nositi tu posljedicu. Ono što okultist čini zaista je uvelike određeno pravom ravnotežom onog što bi bilo 'ispravno' prema duhovnom zakonu, kao i onog što je često potrebno napraviti u svijetlu predstavljenih okolnosti. U tom smislu želim spomenuti sljedeće.

Rudolf Steiner je jednom govorio u Stockholmu [zatim kasnije također i na drugim mjestima] o strogom zakonu za ružokrižare: oni ne bi govorili o tajnama koje se tiču vodećih osobnosti ružokrižarstva dok ne bi prošlo stotinu godina nakon njihove smrti. [Netko bi možda mogao pitati da *ovaj* zakon nije možda povrijeđen!] Rudolf Steiner je također rekao da ne treba ukazati na vodeće osobnosti koje će doći ili koje su već tu, t.j. pobuditi očekivanja za budućnost koja su pridružena osobnostima – kao što je zaista u obilju prakticirano od 'druge strane' – jer takva stvar je u suprotnosti s pravim suvremenim okultizmom.

Dok je Rudolf Steiner na gore opisani način govorio o dolasku Bodisatve čije djelo će najaviti eterskog Krista, nastao je mir u mom umu, jer sam se bila naviknula da sve testiram – kao što je on od nas tražio. 'Dakle', mislila sam, 'zar ovo nije kršenje „zakona“ koje zahtijeva da na budućnost ne smije biti ukazano konkretno? I čak da li je moguće reći, „Bodisatva – ili njegov nositelj – je već inkarniran?“ ' O budućim očekivanjima se zaista govorilo u to vrijeme (1910-11) posebno u pogledu pojave Krista u eterskoj formi. I zatim je došlo nešto što me doista pogodilo, pošto je to bilo kao odgovor na ovo neizgovoreno pitanje. [Možda je prizvano neizgovorenim pitanjem. Takve stvari su se često događale s Rudolfom Steinerom.] Jednog dana, na 'ezoternom satu', opet je govorio o ovim stvarima. Na takvim satima je bio navikao stvarima pristupati veoma konkretno. Rekao je, kao usput (ali u meni, iz razloga koji sam opisala, te riječi su nosile snažnu poruku):

Netko bi možda mogao misliti da se i kod nas dogodilo da je ukazano na buduću događaj. Ali to je moralo biti, iz razloga što su od drugih kazane pogrešne stvari. Stoga je do njih trebalo postaviti ono što je ispravno. Podvale koju je 'druga strana' pokušala izazvati trebalo se riješiti preko suočenja s pojašnjenim konceptima.

Na sličan način, Rudolf Steiner je morao ispričati njegov život jer su drugi o njemu širili laži, premda je iz okultnih razloga to učinio iznimno nevoljko. Uzmite u obzir da prije 1909 Rudolf Steiner teško da je ikada govorio o Bodisatvi, a nakon 1913 zapravo nikada, s jednom jedinom iznimkom. [To je bilo u Penmaenmawr-u 1923. Tamo je vjerojatno bilo izazvano činjenicom da je nekoliko teozofa sudjelovalo na tom javnom ciklusu predavanja.] Možemo zamisliti da je ovaj učestali i ekstenzivan govor o pitanju Bodisatve godina 1909-13 bio izazvan isključivo pogrešnim interpretacijama koje su stizale iz Adyar-a. Možemo također zamisliti da, da je Rudolf Steiner mogao ići samo svojim vlastitim putem, jedva da bi se dodirnuo ove teme i proročanstva o dolazećem Bodisatvi. Stoga možemo reći da je ovo govorenje o Bodisatvi bilo, u izvjesnoj mjeri, protiv njegove volje, protiv 'zakona', ali je bilo *nužno* da spriječi veliku podvalu. Što se tiče pojave Krista u eterskom svijetu, vjerujem da čak i da se sve drugo nije dogodilo, Rudolf Steiner bi nam zasigurno o tome govorio. To bi moglo biti u neko ponešto različito vrijeme ili u drugačijim okolnostima, ali vjerujem da nam ne bi uskratio to znanje. Također kasnije, nasuprot tome kako se bavio sa stvarima u vezi Bodisatve, Rudolf Steiner je u više navrata govorio, iako ne posebno često, o eterskom Kristu. Kada je u Penmaermawr-u spomenuo Bodisatvu, rekao je da ne da ljudi moraju čekati Bodisatvu, već prije da Bodisatva treba čekati njihovo razumijevanje prije nego im se može obratiti na njegovom jeziku. To je, u stvari, bilo ponavljanje odbacivanja pasivnog iščekivanja koje je njegovano od 1911 u Zvijezdi Istoka. Čekati treba *aktivno*, Rudolf Steiner je pokušao reći, i ta aktivna priprema se zaista sastoji u učenju jezika duhovne znanosti. Tada će se također shvatiti i jezik Bodisatve. To možete pogledati u ciklusu koji je tiskan pod naslovom *Inicijacijsko znanje* (GA 243).

O pojavi eterskog Krista, Rudolf Steiner je također rekao da premda će se to dogoditi bez obzira na okolnosti, ljudska bića ga mogu propustiti ostajući uspavana. Kakav učinak će pojava imati veoma snažno zavisi o držanju ljudi. I doživjevši nedavno kakav ogroman interes današnje čovječanstvo ima za praćenje boks meča, možemo razumjeti da, čak iako je Rudolf Steiner bio prvi koji o tome govori, čovječanstvo će trebati mnogo objašnjenja i uputa da ga dokuči kada se za nas počne manifestirati. Zato je rečeno za Bodisatvu da će nas voditi do razumijevanja eterskog Krista. Tko sada može reći da je ta misija potpuno ispunjena (t.j. završena) od Rudolfa Steinera? Upravo kada se čita, na primjer, predavanje iz Basela od 1 listopada 1911, *Eterizacija krvi*, o budućem djelovanju eterskog Krista u životu čovječanstva, osjeća

se da ima još mnogo toga što se može naučiti o toj temi u budućnosti, unatoč uzvišenim proročanstvima kroz Rudolfa Steinera. Međutim posebno ako je netko poznao Rudolfa Steinera kao učitelja, neće imati mnogo želje da govori o tim budućim perspektivama. U Rudolfu Steineru smo imali prvog potpuno otvorenog, prema javnosti orijentiranog *ljudskog* učitelja o nadčulnim svjetovima, dok je u ranijim epohama pristup tom znanju bio više stvar Inspiracija. U njemu su se osjećale, na neku način, sve struje prošlosti kako teku zajedno. Moglo se osjetiti, također, kako velika prošlost, vjerojatno njegove vlastite inkarnacije, dosežu klimaks u ovom životu. Na kakav god način Učitelj svijeta, Bodisatva, mogao raditi u budućnosti, u onom što je čovječanstvu dano od Rudolfa Steinera u njegovoj antropozofiji, njegovoj 'mudrosti čovjeka', imamo nešto istinski jedinstveno. Kao ni jedna osoba na Zemlji, Rudolf Steiner je o sebi mogao reći: Ne ja, već Krist u meni.

Kada netko predstavlja ovaj pogled, dragi prijatelji, može se dogoditi da se, na ljubazan način, susretne s rezerviranošću drugih. To se već dogodilo. Tada je možda kazano: Da, ali ako je Rudolf Steiner bio Bodisatva, zar ne bi morao govoriti kao što jest kada opovrgava Annie Besant? Moji prijatelji, sasvim je jasno da se ne može ovakve primjedbe jednostavno gurnuti u stranu s odbijanjem i suprotnim dokazima. Ta situacija zahtijeva da pokažemo posebnu toleranciju. I još je nužno da razvijemo *osjećaj* za to s kakvom se strujom ljudske kulture ovdje susrećemo, i što živi u djelima i namjerama određene osobnosti, itd. Ukratko, netko mora biti sposoban, u stvari, za malo istraživanja karme – ne, naravno, na nadmen način već kako nam je sam Rudolf Steiner povjerio. Već sam rekla da se kroz godine mogao steći dojam da, premda je bio povezan sa *svim* duhovnim strujama, da je Rudolf Steiner pripadao sasvim drugoj struje nego je to ona od Bodisatve, koja je povezana s orijentalnim duhovnim životom. Rekavši ovo, sada se možemo okrenuti našoj povijesnoj perspektivi.

U proljeće 1913, prekid antropozofskog društva s teozofskim društvom je bio završen. Za Rudolfa Steinera je bilo zadovoljstvo (to je u to vrijeme čak izrazio verbalno) da se tranzicija odvila bez daljnjih smetnji. Mi smo se, kao 'antropozofsko' jednostavno povukli iz teozofskog društva. Sada neću ulaziti u pitanje da li se sve što je Rudolf Steiner vizualizirao kao moguće posljedice odvajanja zapravo realiziralo. U mnogim pogledima, mi smo jednostavno nastavili dalje na uobičajeni način. Međutim čini se značajno da je Rudolf Steiner, u svibnju 1913, t.j. kratko nakon odvajanja, održao dva predavanja ovdje u Stuttgartu koja su imala naslov 'Od

Gabriela do Mihaela'. U to vrijeme bila je novost čuti o Mihaelu, misliti o Mihaelu kao o duhovnom biću posebno povezanim s našim pokretom. Do tada jedva da je ikada govorio o Mihaelu. Ta predavanja su dana s velikom snagom i, iznad svega, ogromnom poticajnom iskrenošću. Moglo ih se doživjeti kao najava novog programa. Tamo je Rudolf Steiner po prvi puta govorio o Michaelu arhanđelu koji se sada uzdigao na rang Duha vremena. Od toga da je bio 'lice Jehove', postao je 'lice Krista'.

Tu se sada javlja pitanje: tko je to tko je zakoračio na mjesto arhanđela? Kao što znate, Rudolf Steiner nas je učio da i u oblasti Hijerarhija također postoji evolucija. Jedno biće se uzdiže, drugo ulazi na njegovo mjesto. Ovo učenje o evoluciji, s obzirom na duhovne svjetove, temeljni je stup blaga mudrosti Rudolfa Steinera. To se ne može naći nigdje drugdje u svijetu. Na drugom od dva predavanja Rudolf Steiner daje odgovor na pitanje koje se pojavljuje na kraju prvog: tko je preuzeo mjesto koje je oslobođeno usponom Mihaela od ranga arhanđela na onaj od Duha vremena? Rudolf Steiner nam kaže da je to Budin anđeo koji je podignut kao arhanđeo umjesto Mihaela. Ovaj anđeo je bio oslobođen, takoreći, od dužnosti praćenja ljudskog bića iz inkarnacije u inkarnaciju, jer naravno Buda se više ne utjelovljuje! Kada sada razmotrimo s jedne strane odnos Mihaela prema našem pokretu, a s druge strane činjenicu da je sam Buda primio njegovu misiju na Marsu preko Christiana Rosenkretza, tada ne možemo umaći osjećaju da je ono što nam je ovdje pokazano ishodište, takoreći, našeg vlastitog nezavisnog Društva. (Zaista, naš pokret je također blisko povezan sa strujom Christiana Rosenkretza.) Konkretno, *prethodna* linija Bodisatve je povezana s našom vlastitom strujom, i kroz biće Christiana Rosenkretza i Mihaela, ta linija utječe u našu, t.j. pokret Rudolfa Steinera.

Trebamo se samo sjetiti Božićnog zasjedanja da bi ukazali kako je snažno Rudolf Steiner naš pokret ujedinio sa strujom Mihaela. Nakon toga je govorio, tijekom nezaboravnih mjeseci koji su slijedili nakon Božićnog zasjedanja, o nadčulnom kultu koji se odigravao u duhovnom svijetu oko Mihaela i njegovih domaćina u osamnaestom i devetnaestom stoljeću. Duše koje su u tome učestvovala bile su one koje su se pripremala, kod njihovog silaska na Zemlju, da u toj inkarnaciji žive kao antropozofi. Govorio je o Mihaellovoj školi u nadčulnom svijetu kao prethodnici toga u petnaestom, šesnaestom i sedamnaestom stoljeću.

Dragi prijatelji, moram priznati da nikada nisam mogla zamisliti to drugačije nego da je i sam naš učitelj tamo sudjelovao! Samo se sjetite onog što sam već jednom spomenula, da su moćne Imaginacije

nadčulnog kulta s kraja osamnaestog stoljeća bile reflektirane u minijaturnim slikama Goetheove 'Bajke', i kako su same misterijske drame Rudolfa Steinera opet metamorfoza Goetheove 'Bajke'. Za mene je uvijek posebno dirljiv bio trenutak kada je Rudolf Steiner, na predavanju za članove u Arnheimu, govorio o činjenici da je Mihael savjetovao one duše koje su upijale njegove impulse u nadčulnoj školi koji su vodili do antropozofije, da tijekom njihovog utjelovljenja na Zemlji rade koliko je god moguće preko *izgovorene riječi*; ne primarno kroz spise, kroz tiskanu riječ. Tko je više od Rudolfa Steinera, kreatora antropozofije, ispunio tu misiju! Nije mislio, očito, da među nama ništa ne bi trebalo biti napisano ili tiskano, jer tada zaista ne bismo bili suvremeni pokret. Ali preko predavanja, preko bezbrojnih individualnih razgovora, ukazao je na način njegovog vlastitog rada. Uzimajući u obzir sve to, treba pitati, gdje tu ulazi Bodisatva? Mislim da se zaista može razviti osjećaj za to kako je različita struja Bodisatve od naše vlastite.

Ovdje se ponovno moram dotaknuti onog što je rečeno o transformaciji koja se odvija u sadašnjem Bodisatvi u dobi između tridesetih i trideset treće godine. Trebalo bi se moći ukazati na tu transformaciju kod samog Rudolfa Steinera. Dragi prijatelji, ako je bilo što sigurno to je ovo: Sam Rudolf Steiner je porekao na najstroži način bilo kakav takav impuls za transformaciju u njegovom životu. On je veoma energično odbacio takvu tvrdnju protivnika. Uvijek je ukazivao na homogeni napredak kroz cijeli njegov duhovni život. G. Arenson misli da može naći duhovnu transformaciju ukazanu u *Mom životnom putu* Rudolfa Steinera, ali to kako god računali nije prije trideset šeste godine njegova života – ne u trideset trećoj. I Rudolf Steiner tamo opisuje ne kako je bio duhovno transformiran već kako je po prvi puta postigao unutarnji odnos s *fizičkim* svijetom. Činjenica da ono što se za druge ljude događa mnogo ranije u njihovim životima da se u njegovom životu događa tako kasno točno se uklapa u cijelu tendenciju njegova života. [Kada je netko kao prirodoznanstvenik upućen da radi iz antropozofije, i onda se mora uzastopno okretati 'Uvodima' za Goetheove prirodoznanstvene radove napisane od 22 godine starog Rudolfa Steinera da bi također napredovao u vlastitim antropozofskim proučavanjima, tada se ne doživljava preokret, već prije ogromnu logičku konzistenciju u ovom životu unutar duha.]

Ako to nije bilo prije nego je Bodisatva dao Rudolfu Steineru njegovu misiju, kako je 24-godišnjak mogao razviti njegov životni program na način kako je to Rudolf Steiner napravio u pismu poslano Friedrich

Theodor Vischer-u, zajedno s njegovom knjigom *Teorija znanja obuhvaćena Goetheovom koncepcijom svijeta?* Najvažniji pasus tog pisma nalazimo reproduciranog u *Das Literarische Lebenswerk Rudolf Steiners* [Književno životno djelo Rudolfa Steinera (Dornach 1926)] od C.S. Picht:

Što se tiče Goetheove koncepcije svijeta, nisu čvrsto temeljeni zaključci ono što je za mene imalo presudnu važnost već radije tendencija njegovog načina gledanja na svijet. Goetheovi i Schillerovi znanstveni rezultati za mene su središte prema kojem treba tražiti početak i kraj: početak, kroz opisivanje temeljnih principa na kojima moramo pojmiti ovaj pogled na svijet kao potporu; kraj, kroz raspravu o posljedicama koje ovakvo gledanje na stvari ima na naše vlastito gledanje na svijet i na život.

Moji dragi prijatelji, onaj tko je toliko sposoban nagovijestiti njegov duhovni životni put može iskreno za sebe reći da je uvijek posjedovao jedinstven pogled na život. U ovim riječima već možemo vidjeti kreatora antropozofije i tumača goetheanizma. Ispunio je do kraja ono što je najavio u njegovoj dvadeset petoj godini.

Sve ovo sam željela opisati, moji prijatelji, jer mislim da je dobro ponovno razmotriti kako je bilo kad nas je Rudolf Steiner izveo iz starog teozofskog i uveo u novo antropozofsko društvo. [Možda se kod neke osobe može pojaviti pitanje: možemo li dakle *očekivati* dolazak Bodisatve? Može se samo reći da zasigurno nitko ne bi trebao biti spriječen da svoja očekivanja i nadu usmjeri gdje želi. Jedino što ne bi trebao ustrajati na tome da ih napravi sastavnim dijelom Društva. Umjesto toga, za takvu osobu, 'aktivno čekanje', koje se sastoji u učenju jezika znanosti duha, trebalo bi nastaviti biti vodeće načelo. Sve ostalo treba ostaviti mudrom kozmičkom vodstvu svijeta koje sigurno neće slati čovječanstvu suviše učitelje, već će ih slati u pravo vrijeme i na pravo mjesto. Ne bi trebali špekulirati o tim stvarima, već pokušati ostati tihi. To bi najbolje pristajalo istinskom okultnom odnosu prema životu. U toj točki, kao što vidite, želje g. Arensona u izvjesnom smislu se podudaraju s mojim vlastitim.]

Možda anksiozno pitanje može još dolaziti mnogim dušama. Što je dakle točno, a što pogrešno? Sumnja se može uvući i uzrokovati mnoge duševne borbe kao što je u onim danima kada je, za mnoge duše, pitanje bilo: tko je zapravo u pravu, Rudolf Steiner ili Annie Besant? Dragi prijatelji, sam Rudolf Steiner je prvi koji može potpuno razumjeti takve duševne borbe. Između dva predavanja u Stuttgartu o kojima sam upravo govorila, rekao je veoma ozbiljno da što se tiče cijelog Annie Besant-

Krishnamurti pitanja ne treba dati *veću* težinu osobnom prijateljstvu nego istini. [To je bilo kada su događaji već bili razjasnili gdje leži neistina.] Ipak je Rudolf Steiner uvijek pokazivao najveću toleranciju u vezi svega što je moglo biti povod sumnji. Ako su među nama sada prisutne razlike u mišljenju, to nam može biti impuls da prakticiramo pravu unutarnju toleranciju koja mora, sama po sebi, dotjecati iz duhovnog znanja.

U zaključku, željela bih vam pročitati divne riječi utjehe koje je Rudolf Steiner jednom govorio u vrijeme dok smo stajali usred bitke. To je bilo u Kopenhagenu 1911, kada je dao predavanja koja su potom tiskana u maloj knjizi *Duhovno vodstvo čovječanstva*. Trima predavanjima koja su potom uzeta kao osnova za knjigu prethodio je njegov uvod, koji, međutim, nije uključen u tisak, i koji se doista ne bi tamo uklopio. Željela bih vam pročitati zaključak tog predavanja. To je moj vlastiti transkript – nemam ni jedan drugi – i nažalost povremeno nepotpun. Međutim čak i kada bi bio potpun, teško da bi prenio nemjerljivu ljubav, oprost i utjehu koja je od Rudolfa Steinera strujala na tom predavanju prema slušateljima. Ovo su bile približno njegove riječi:

Period vremena kakav je naš, koji najavljuje tako ogromna zbivanja u duši, predstavlja za nas posebnu mogućnost da duboko prodremo u sebe. Kao dodatak mnogim dužnostima koje dotječu iz teozofskog pokreta, moramo se uvući u naša vlastita srca, naše vlastite duše, tako da možemo jasno cijeliti da jedino kroz žrtvu možemo slijediti put koji nam može dati izvjesnost u vezi s Misterijem Golgote. Značajna vremena kao što su ova moraju nam nužno donijeti nešto što potvrđuje istinu stare izreke, 'Gdje je veliko svjetlo, postoji i velika sjena' – sjene koje se javljaju usporedo s darovima o kojima smo ovdje govorili. Ta mogućnost pogreške nužno postoji u kombinaciji s izlivanjem velikih istina. Tako, više nego u drugim vremenima ljudska duša je sada otvorena za grešku. Također je točno da se u dolazećim danima prosvjetljenja, mogu pojaviti najveće moguće pogreške. Greška je lako moguća za slaba ljudska srca upravo zato što ćemo doživjeti ogromne događaje.

U razmatranju onog o čemu su okultisti svih vremena, s jasnim upozoravajućim glasovima, govorili o mogućnosti greške, moramo naučiti prakticirati toleranciju o kojoj smo ovdje govorili. Slijepa primjedba mora, u jednu ruku, biti izbjegnuta, jer to zapravo može njegovati mogućnost greške. U drugu ruku, također je nužno imati otvoreno srce za Novo koje sada želi iz duhovnih svjetova utjecati u čovječanstvo. Tkogod je dobar teozof zna da ako želimo njegovati svjetlo koje sada želi strujati u čovječanstvo, tada moramo prepoznati grešku koja će nam dotjecati zajedno sa svjetlom.

Budimo uvjereni u spoznaji da nikada nije postojao pokret u kojem tako otvorena, srca koja vole, mogu biti njegovana kao u našem današnjem pokretu. Shvatimo da je bolje biti napadnut od onih koji vjeruju da imaju jedinu istinu, po njihovom mišljenju, nego da mi sami njih napadnemo.... Između ta dva ekstrema leži zaista dug put. Možemo pasti u beznade s mišlju: Kako u ovim teškim vremenima mogu razlikovati istinu od pogreške? U našim stremljenjima, pokušajmo živjeti na takav način da nas ojača ideja da će zaista biti istina ta koja će dati najviše impulse za čovječanstvo: istina će mi biti bliže nego sam ja to sam sebi. Ako prema istini imam ovakav odnos, i ako trebam griješiti u ovoj inkarnaciji, onda će me u sljedećoj inkarnaciji sama istina voditi natrag do onog što je ispravno. Bolje je griješiti u ovom stanju uma nego prijanjati dogmama.

S ovime na umu, možemo osjetiti da ako bi se pokazalo da smo preslabi da se uzdignemo do istine tada ono što smo prigrlili može nestati, jer neće imati snage da živi dalje, i stoga ne smije biti dopušteno da nastavi postojati. Ako iskreno stremimo ka istini, tada će istina biti pobjedonosni impuls u svijetu; ne kroz nas, već kroz njen inherentnu moć. Ako ono što smo prigrlili bude pogreška, neka prođe njena egzistencija. Ako to osjećamo, ako je to načelo naša vodilja, tada također možemo reći, 'Možemo imati povjerenja da će pogreška prestati postojati, a istina će nastaviti živjeti — bez obzira što naši protivnici kazali'. Taj osjećaj može živjeti u svakom teozofskom srcu.

Ako priopćenja duhovnih istina mogu probuditi takve osjećaje u ljudskoj duši, tada će tamo u tim dušama biti ispunjena misija novog duhovnog otkrivenja koje je stiglo u čovječanstvo — i doći će još snažnije u budućnosti — da bi nas vodilo gore u duhovne svjetove.

S ovim bih željela zaključiti ova predavanja.